

Na kraju knjige priložen je popis kratica, vrlo obiman i pregledan popis izvora i literature, zatim indeks imena, mjesta i pojmova, sažetak na engleskom jeziku, kazalo i konačno dvije pregledne povijesne karte, koje su dobra ilustracija tematike knjige.

Može se zaključiti da knjiga Ive Goldsteina predstavlja lijep prinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Osnovna kvaliteta djela je pokušaj sinteze o ovom, za nas posebno važnom prostoru i vremenu, koje je istodobno puno nepoznanica zbog nedostatne izvorne građe. Iako je mnogo autora s različitih aspekata u zadnjih stotinjak godina obrađivalo pojedine probleme iz povijesti ovog razdoblja i prostora, ili što je rjeđi slučaj, pokušalo dati sintezu. Sam autor više puta napominje da ga je specifičnost teme, količina i kakvoća izvorne građe, istraživačka pitanja i metoda koju je odabrao, često dovodila ne do nalaženja sigurnih odgovora, već do pronalaženja novih pitanja. Istovremeno, mnoštvo odgovora je ostalo formulirano hipotetički. Često se autor kod objašnjenja ograničava na sintagmu "može se pretpostaviti", "vjerojatno" i slično. Izbjegavajući pretjerana uopćavanja, zadržavši nužnu rezerviranost, Goldstein ipak ne odustaje ni u tim slučajevima od pokušaja rekonstrukcije i pronalaženja barem aproksimativnih odgovora na postavljena istraživačka pitanja. Ovakav način rada vjerojatno će izazvati i osporavanja, ali ne treba zaboraviti specifičnost ove monografije: pokušaj sinteze, relativno velik vremenski raspon, prostor jasno definiran, ali u odnosu na to obilježen izrazitim nesrazmjerom izvorne građe, kako u količini, tako i u kakvoći. Osobno smatram da je autor uspio, kako u izboru metode rada, tako i u postignutim rezultatima s obzirom na istraživačka pitanja koja si je postavio.

Borislav Grgin

NEOČEKIVANA KNJIGA O BUNJEVCIMA

Novu knjigu o Bunjevcima složila je i napisala *Milana Černelić* pod naslovom *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*. Nakladnik je *Etnološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (Zagreb, 1991.). Knjiga ima 233 tiskane stranice, bez ilustracija, a manjka završno kazalo imena. Pripomenuti treba da je "ovu knjigu financiralo Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike RH", a priopćeni su članovi Izdavačkog savjeta i recenzenti te ostali podaci (lektor, tehnički urednik, tiskara u Čakovcu i naklada 800 primjeraka).

Naslov knjige ne upućuje na zanimljivo povijesno štivo, ali sadržajno je ona magistarska rasprava u kojoj iznenađuju poneke misli i prosudbe. O njima bi trebalo raspravljati odlučnije i jasnije, dapače opsežnije nego što dopušta opseg ovakva pri-kaza. No, neke misli i primisli u svezi sadržaja rasprave slijede:

1. Osobno ime autorice (Milana) nije poznato među ženskim imenima bunjevačko-šokačkih Hrvata u Podunavlju, obiteljsko pak (prezime) nisu zabilježili na spomenutom području Konstantin Kostić u Somboru (1934.), ni Živko Mandić u svojoj povijesti antroponima bunjevačkih Hrvata (Budimpešta, 1987.), niti Jovan Erdeljanović u popisu prezimena ili "bunjevačkih rodova" kako ih imenuje (Beograd, 1930); nemam ga zabilježena niti u svojim do sada objelodanjenim radovima (primjerice: *Bački Hrvati*, 1991.). Ova pripomena o osobnom i obiteljskom imenu autorice u prilog je njezinoj srčanosti i odluci da piše o Bunjevcima, premda je jamačno razlog i "podneblje u kojemu je rasla" (*Umjesto predgovora*, 7.). Doduše, nije zabilježeno mjesto djetinjstva (selo, naselje). Kako pak nisam osobno nikada do sada susreo autoricu knjige, pokušao sam naći razloge u stanovitom smislu relevantne zamisli i prosudbe zabilježene u knjizi. Iz podataka iz knjige (str. 229) M. Černelić počela je skupljati građu za svoju raspravu god. 1983.

2. Naslov knjige neodređen je glede Bunjevaca (tko su, odakle su, područja na kojima žive i sl.), a k tomu je neobično što Milana Černelić bez ikakve isprike i tumačenja uključuje članke i rasprave o Šokcima koje su napisali Stjepan Bartolović

(rodom iz Bača, str. 219), Marin Radičev (iz Bačkog Brijega, str. 224), Antun Kesejić (iz Bođana, rkps. str. 228). Ako hrvatsko žiteljstvo između Dunava i Tise autorica nije htjela ili željela imenovati bačkim ili (možda) podunavskim Hrvatima, onda se jamačno trebala držati samo bunjevačke skupine. Posebna zamjerka sadržaju i postupku u knjizi koja je naznačena već u naslovu jest: autorica ne rabi, izbjegava svojim "Bunjevcima" pridodati hrvatsku atribuciju. U citatu iz rasprave Maria Petrića (str. 13) moglo bi se zaključivati da se radi o "ikavskim i ijekavskim" skupinama. Iznimnom pozornošću nastojao sam u sadržaju spomenute rasprave pronaći, pročitati pridjev *hrvatski*. Možda sam bio nedovoljno upozoran, ali nisam ga pronašao, otkrio, pročitao. A želio sam! Silno sam želio. Ne zbog zluрадosti ili dnevne, "stranačke", ili slične politike. - Znam, da smo se domišljali svemu kada smo u minulom razdoblju pisali o bačkim Hrvatima: nazivali smo ih bunjevačko-šokačkim žiteljstvom, bili su Bunjevci (subotički, somborski, bajski, budimski i sl.) ili Šokci (bački, monoštorski, bereški, santovački, sombanski i sl.), ali zazorno je bilo imenovati ih bačkim Hrvatima ili bunjevačkim (šokačkim) Hrvatima. Teško mi je prihvatiti pomisao da se god. 1991. (ili 1992.) u matičnoj, slobodnoj, suverenoj Domovini integralni dio hrvatskog naroda mora braniti ili skrivati iza regionalnog naziva. Znanstvena istraživanja i postupci ne mogu - po mome sudu - biti isprika za prešućivanje. Ili se - možda - varam?

3. Pokušao sam sebe utješiti prividom da je Milana Černelić posegnula pitanjem uloge i nazivljem "odabranih svatova u Bunjevaca" kako bi zadovoljila znanstvenu radoznalost i usporedbom pojedinosti u obdržavanju svadbenih običaja utvrdila zajedništvo bunjevačkih Hrvata s ostalim sunarodnjacima. Međutim, autorica kao da ne želi znati što bunjevački Hrvati misle i drže o sebi pa obnavlja već ravno riješeno pitanje "porijekla" Bunjevaca: "Pitanjem porijekla Bunjevaca bavili su se brojni pisci, ali za potpune odgovore još uvijek nema čvršćih dokaza" (str. 13.). Čini mi se, da je sadržaj knjige (rasprave) u tome: vratiti se pitanjima koja su potezali i zahtjevano ih postavljali srpski vlastodršci od 1918. do naših dana (posebice do 1935.). Bunjevački Hrvati su pak svjedočili o sebi jezikom, vjerom i običajima. Zato nisam bio osamljen u nadi i želji kako će ova knjiga biti prilog istini o nama. U svim, naime, našim sredinama za svadbenih svečanosti sudjeluju "časnici": kum, stari svat, diver, zaova, svekar, svekrva i dr. Autorici su sudionici pirovanja u knjizi poslužili razmišljanju za ulazak "u trag porijekla bunjevačkog etnika" (str. 151). Posao je težak, jer "za temeljitije i dublje zadiranje u ovu problematiku valja razmatrati čitav južnoslavenski i balkanski prostor" (str. 153.). U teškoće posla treba uključiti dobronamjernost i iskrenost prema bunjevačkim Hrvatima, jer su dio njih stoljećima bili sastavni dio srednjoeuropskoga kulturnoga i vjerskog ozračja (autohtono žiteljstvo?) s naknadnim doselidbenim osvježenjima (feudalni pomaci, turski prodori, graničarske službe i sl.). Čini mi se uputnijim razmatrati uloge i značenja časnika u "bunjevačkim svatovima" u doticajima našega svijeta s Nijemcima, Mađarima i Turcima (možda i s romanskim starim stanovništvom uz hrvatsku obalu?) nego onim s "južnoslavenskih prostora". Možda su Bunjevci bili otporniji prema svemu što je dolazilo sa spomenutih područja nego onih s ugarskih i austrijskih?

4. Svaki je pisac i znanstvenik slobodan u izboru svoga uzora i u odluci kojim će knjigama, vrelima i autorima darovati svoje povjerenje. Milana Černelić je također izabrala svoje. Jamačno s razlozima:

a) "U svakom slučaju polazište u pokušaju osvjetljavanja pitanja porijekla bunjevačkih ogranaka upravo je djelo J. Erdeljanovića (*O porektu Bunjevaca*, A. S.) jer je dao okosnicu od koje je bilo potrebno krenuti pri postavljanju problematike kojom se u ovom radu bavimo". (str. 14).

Nisam izbrojio koliko se puta J. Erdeljanović spominje u autoričinoj knjizi. Nadam se da mi to neće zamjeriti, jer će se složiti s činjenicom da joj je bio uzorom: od njega je počela, njemu je vraćala i s njim svršila. Na to ima pravo. No, kako je poznata znanstveno uokvirena Erdeljanovićeva misao da su Bunjevci "Srbi katoličke vere" sve joj je podvrgnuto: "poreklo", imena i prezimena; običaji bunjevački služe svrsi - proglašenju hrvatskog življa srpskim. Erdeljanovićeva "šetnja" s pomoću Bunjevaca po Lici, Dalmatinskoj Zagori, Bosni i Hercegovini, Srbiji i drugim krajevima trebala je uvjeriti čitatelje "analitičkim i komparativnim postupkom" kako su zemlje gdje obitavaju zapravo - srpske. - Zar smo se 1991. našli suočeni s istim tvrdnjama kad ni

s kumovima, diverima, kumama, snašicama i svatovskim časnicima ne možemo znati tko su Bunjevci niti možemo "ući u trag porijekla bunjevačkog etnika"?

Potreban je odgovor. Milana Černelić je svoj dio posla obavila ovako:

"Da bismo izbjegli jednostranost pristupa u analitičkom i komparativnom postupku, obuhvatili bismo znatno širi prostor od Erdeljanovića (...) i nastojali prikupiti što više podataka, s osobitim naglaskom na onim podacima koji svojim osebnim i posebnim obilježjima mogu dati znatno pouzdaniji doprinos pitanju porijekla Bunjevaca od općenitije zastupljenih kulturnih elemenata" (str. 21).

b) Pisci koji su o "bunjevačkim svatovima" pisali, a potječu iz bačkih hrvatskih obitelji nisu znanstveno i istraživački iskorišteni, neki su i "osuđeni". Tako u popisu literature (str. 219-226) Milana Černelić spominje Miju Mandića (iz Kačmara), Mišu Mandića (živi u Čavolju), Maru Malagurski-Đorđević (iz Subotice), Ivu Prčića (iz Subotice), Katu Prčić (iz Subotice) i Đenu Sarića, Gezu Sekelja također iz Subotice, te Stjepana Velina (iz Santova). Reklo bi se: autorica je upućena u problematiku bačkih Bunjevaca. Ali - nisu položili kritički ispit autorice, pa ih se ne nalazi u tekstu rasprave. Najkorisniji joj je bio Mišo Mandić (pripomena: piše na mađarskom a zatim mu tekstove prevode na hrvatski) radišan javni djelatnik poglavito u prvom razdoblju socijalizma. Međutim, treba znati da su spomenuti pisci imali na umu želju: sačuvati običaje djedovske kako su ih odživljavali i proživljavali, s puno pojedinosti koje su ostale u knjizi M. Černelić neuporabive i "nepouzdanе". U svakom opisu spomenutih pisaca nalaze se bilješke koje nisu "generalizirani pregledi svadbenih običaja Bunjevaca" (str. 16). Svi pisci zabilježeni u popisu bili su rođenjem i životom vezani za svoj zavičaj makar su se prema stranačkoj usmjerenosti razlikovali. Budući pak da se autorica odlučila prihvatiti i slijediti Jovana Erdeljanovića najslabije je prošao Ante Sekulić. Dopusšteno je valjda pripomenuti da je spomenuta osoba rođena u Tavankutu, a djetinjstvo i mladost provela u Žedniku, te je imala prigode u brojnoj široj obitelji doživjeti svatove pa u njima obnašati i časničke uloge (kum, stari svat, diver). Članci spomenute osobe su nastali na temelju osobnih bilježaka i skupljenih podataka uz slikovne priloge iz obiteljske baštine. Točno je da nitko od naših "bunjevačkih" pisaca nije spominjao J. Erdeljanovića (koji zaista nije imao ništa zajedničkog s njihovim opisima svatova) ali spomenuti A. Sekulić je sagriješio jer "u prvom članku ne spominje knjigu Jovana Erdeljanovića" (str. 17). Čini se, da se to "u znanstvenim radovima ne bi smjelo događati". Nažalost, Sekulić prema autoričinoj prosudbi (jamačno i drugih) nije pouzdani znanstvenik, ali je J. Erdeljanovića prečesto spominjao u svojim radovima, sučeljavao se s njegovim shvaćanjima. No, možda je sve ostalo uzaludno: opet ne znamo "poreklo" bačkih Hrvata, ne pronalazimo niti otkrivamo izvornost njihovih običaja (o čemu je svemu riječ u knjizi koja je u javnosti među općinstvom).

5. U obradbi i proučavanju *uloge i naziva odabranih svatova u Bunjevaca* ne spominje se, valjda nije svjesno zanemarena činjenica o prepletenosti katoličanstva i "bunjevštine", vjere i narodnog života. Svi pisci koji su pisali o običajima našega svijeta s hrvatsko-bunjevačkog područja zabilježili su tu značajku. Bez razmišljanja o tome, M. Černelić je svoje časnike dovodila pred crkvu ("prid crkvu"). Dalje (ni prije, također) nije o tome pisala. Jovan Erdeljanović to nije mogao, niti morao bez obzira na zaključke o "Srbima katoličke vere". U knjizi koja je tiskana u rujnu 1991. nije bilo valjanih zapreka da se to učini. Sklapanje je braka u bačkih Hrvata preozbiljan čin da bi prošao bez crkvenog blagoslova.

6. Uz dopadljivo promaknuće kuma, starog svata, divera i drugih u *časnike* svatovke potrebno je istaći i zabilježiti ("nepouzdan"?) kako je to u skladu sa sintagmom bunjevačkih Hrvata (koja iščezava, a zabilježio sam je u traganju za svime što je naše): *praviti čast* - prirediti svatove, *biti zvan u čast* - biti pozvan u svatove. - Međutim, u magistarskom radu M. Černelić nisu nigdje javno spomenuti, zabilježeni njezini kazivači, izvornici i pouzdanici. Treba vjerovati da su njihovi iskazi sačuvani u osobnoj pismohrani sastavljačice knjige ili negdje u Etnološkom zavodu. Harnost prema njima i javnost obavljene interpretacije kao da traže zadovoljstinu.

7. Autorica knjige bilježi na str. 7 da joj je žao što je u radu zaobišla Liku. Neuvjerljivo će zato djelovati spomen o običajima u Brlogu, Otočcu, Gračacu i sl. i okvirni popis lokaliteta na str. 166-148. Posebice pak iznenađuje u etnološko-kulturnoj raspravi

zanemarena i neiskorištena građa sačuvana u narodnoj (pučkoj) književnosti; brojne su naime pjesme svatovske sa sitnim bilješkama o časnicima u svatovima.

8. Magistarski rad M. Černelić je opskrbljen sa 33 tabele (str. 181-217). Tekstualna su tumačenja u prvom dijelu knjige (str. 28-149). Valjda je iz tehničkih razloga tekst razlučen od tabele uz koju je vezan. O metodologiji rada je nepotrebno raspravljati, ali nabačene teme je trebalo okončati (primjerice: pitanje iz etnogeneze Hrvata s Vlasima; zatim natuknica *stačela/stačel* i sl.) U svakoj knjizi ima "znanstveno nedopustivih pogrešaka", ali mi se čini da autorica krivo bilježi obiteljsko (subotičko) prezime *Prčić*. Uporno ga piše *Prčić* (i u popisu literature), također je u hrvatskome u uporabi *kratica* umjesto *skraćunica*. No, autorica znade zašto rabi jednu mjesto druge natuknice. - Na nepaginiranoj str. 5. otisnuti su stihovi ispod kojih nema imena njihova autora. Budući da će se čitatelji prisjećati "dečjeg pesnika" trebalo bi ih osloboditi primisli, poglavito što je neposredno otisnuta posveta mrtvom roditelju.

9. U knjizi Milane Černelić je obilato tumačenje Jovaña Erdeljanovića. Kao da je sva svoja istraživanja podvrgla toj želji i naporu. Zanimljivo je pripomenuti da autorica ne bilježi svoju vlastitu potvrdu godine prvog spomena Bunjevaca u Bačkoj, u Lici, u Herceg-Bosni, u Srbiji, Crnoj Gori i na ostalim područjima koja spominje u svojoj komparativno-etnološkoj raščlambi. Nije joj manjkalo srčanosti, jer je izričala znanstvene i stručne prosudbe o drugima i tuđem radu. Znam da se na putu "u trag bunjevačkog etnika" javljaju brojne teškoće, kako je već spomenuto. No, uz pomoć bivše vlasti i poticaje ustanove trebalo je dati jasan odgovor. Trebalo je jasno imenovati Bunjevce njihovim pravim narodnim imenom, spomenuti godine (makar sažeto i markantne povijesne podatke) i ne zanemariti činjenicu da je smjer njihova pomicanja bio - koliko je dopušteno pripomenuti - prema sjeveru, prema Podunavlju, srednjoj Europi, a ne prema Crnoj Gori i Srbiji. Ili - možda ja ne razmišljam dobro pa moram - "nepouzdan" - zanemariti podrijetlo, narodnu tradiciju, cjelovitost običaja (*kum* ne čini svatova, ni *diver*, ni stari *svat* i dr.) svoga naroda? Uvjeren sam ipak, da su bunjevački Hrvati integralni dio cjelovitoga hrvatskog narodnog korpusa.

Knjiga Milane Černelić o Bunjercima sadržajno nije očekivana. Opet ističem da autoricu ne poznajem osobno i ne želim u tome nespোরазum. Ne smetaju me njezina mišljenja o drugima (niti o meni). To sam i javno izgovorio. Ali ako je knjiga smišljena zato da odgovori u 1991. godini u mojoj matičnoj Domovini na pitanje o "poreklu Bunjevaca", onda je postupak neobičan, bolan. U knjizi izričito čitamo da autorica nije odgovorila na spomenuto pitanje. Zbunjuju imena recenzenata koja su otisnuta i istaknuta na prvim stranicama. Dvojicu od njih (prof. dr. Vitomir Belaj i pok. Dr. Milovan Gavazzi) teško je spojiti s Erdeljanovićevim mišljenjem o Bunjercima posebice pak s pitanjem o "bunjevačkom poreklu" koje se temelji na bilješkama o kumu, starom svatu i drugim svatovskim časnicima. Nisam zagovornik i promicatelj ni jedne stranke, ali u krvavim nasrtajima na hrvatsko narodno biće kada se bunjevačko-šokačkim Hrvatima osporava identitet, pravo na opstojnost, na jezik, škole, osobnu i zajedničku slobodu - ovaj magistarski rad bit će "razložno" iskorišten u beogradskom, srpskom tisku. Ne izvrćem smisao, ne želim "neprimjereno" napadati, nego jednostavno zabilježiti svoju bol. Akademski stupanj je autorici podijeljen i nitko joj ga neće uzeti; knjiga je objelodanjena i započela je svoj život. To je istina. Pouzdana. A bunjevački Hrvati? Bački Hrvati...? Što ćemo s njima? Odgovor je ipak potreban. Pouzdan.

Ante Sekulić

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.